

نگارنو

NEGAH-E-NOU

شماره ۷۴، مرداد ۱۳۸۶
۱۲۴ صفحه، ۱۵۰۰ تومان

با آثاری از:

عزت الله فولادوند	عبدالحسین آذرنگ
حسن کامشاد	محمد رحیم اخوت
عبدی کلاتری	ایرج افشار
سعید محبی	مفتون امینی
مهدی مرادی	نادر انتخابی
مرتضی مردیها	غلامحسین اولاد
علیرضا مکنونی	ری برادبری
محمد علی موحد	فریدون تنکابنی
علیشاه مولوی	مehشید جعفری
پرویز مینا	شهیندخت خوارزمی
خسرو ناقد	پرویز دوایی
مجید نفیسی	رضا رضایی
علی رضا نوری	احمد سمایی
محمد رضا نیکفر	خسرو شاکری
روشن وزیری	مهدی فریور محسنی
محمد هدایت	سیروس علی نژاد



خاطره‌ت ۲۸ مرداد

احمد رضا احمدی، محمد رحیم اخوت، گلی امامی، سیمین بهبهانی، اصغر بیچاره،
نصرت الله خازنی، انور خامه‌ای، پرویز دوایی، فهیمه راستکار، منصور رسولی،
محمد علی سپانلو، کیوان سپهر، محمد رضا شفیعی کدکنی، قباد شیوا، ارحام صدر،
کامران فانی، کمال قائمی، توران میرهادی، هرمز همایون پور، روشن وزیری، رضا یزدی

محمد علی
نورمحمد

آن نیمه دیگر

دکتر سعید محبی (ز. ۱۳۳۰) عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی، رشته حقوق بین‌الملل و داوری، تهران
m_mohebi@yahoo.com

دکتر محمدعلی موحد را بیشتر به عنوان محقق و نویسنده و مترجم در زمینه مطالب تاریخی و فرهنگی و به‌ویژه عرفان نظری می‌شناسند. اما او حقوقدان نیز هست و آثار حقوقی مهم و ماندگاری نوشته است. این چهره او به عنوان حقوقدانی برجسته که در زمینه حقوق نفت هم تخصص دارد، نزد اهل نظر و خواص مکشوف است. اما نزد عامه کمتر شناخته شده است. در این نوشته سعی می‌کنم با معرفی بعضی آثار حقوقی دکتر موحد، برش‌هایی از آن نیمه دیگر چهره این شخصیت چند وجهی به‌دست‌دهم.

۱. مختصر حقوق مدنی

الفاظ در واقع ابزار کار حقوق-به‌ویژه در قانون نویسی- است. اما علم حقوق بیش از آنکه زندانی الفاظ باشد، سر در آستان آزادی و عدالت دارد. باری، دانش حقوق، دانش معضل، سخت خوان و پیچیده ای است. کتابها و نوشته های حقوقی هم، بالنسبه مغلق و پیچیده است و درک و فهم درست آن محتاج اطلاع از مفاهیم و به‌ویژه اصطلاحات حقوقی است. نوبت به حقوق مدنی که می‌رسد، این پیچیدگی و دُرُستناکی زبان، دو چندان می‌شود. شاید یکی از دلایل آن این باشد که حقوق مدنی ما مأخوذ از فقه است و چون کتابهای فقهی به زبان عربی نوشته شده اصطلاحات فقهی نیز ناگزیر وارد متون قانونی ما شده و از آنجا به ذهن و زبان نویسندگان و حقوقدانان سر ریز کرده است. اصطلاحاتی مانند «خیار تبعض صفقه» (حق خریدار در گزینش قسمتی از کالا)، غایب مفقودالاثَر، اجرت المثل، اجرت المسمی، یا مهر المثل و مهر المسمی، معیر، مستعیر، مودع، مستودع و دهها مانند آنها عینا از کتابهای فقهی (عمدات از شرایع الاسلام فی مسائل الحلال والحرام، نوشته محقق اول، متوفی ۶۷۶ ق، که اساس تهیه و تنظیم قانون مدنی بوده) اخذ شده است.

این کتاب برای دانشجویان دانشکده حسابداری و علوم مالی شرکت نفت که برحسب رشته تخصصی خود باید درباره حقوق مدنی نیز اطلاعاتی به‌دست آورند، نوشته شده است. کتاب را نخستین بار مدرسه عالی حسابداری و علوم مالی در سال ۱۳۴۸ چاپ کرده و در سال ۱۳۵۱ تجدید چاپ شده است. ویراست جدید کتاب را نیز، به سال ۱۳۸۲، مرکز تحقیقات تخصصی سازمان حسابرسی منتشر کرده است. ویراست جدید، با توجه به پاره ای بازنگری‌ها و حکم و اصلاح قانون مدنی پس از انقلاب، فراهم آمده و هر جا قانون عوض شده به آن اشارت رفته، و اگر مطلبی یا مبحثی لازم بوده، بر مباحث قبلی افزوده است. امتیاز دیگر این ویراست جدید، افزودن فهرست قوانین و سایر مقرراتی است که در متن کتاب، مورد اشاره و استناد قرار گرفته است. این شیوه کار در کتاب های مرجع حقوقی، مقتبس از نویسندگان و حقوقدانان فرانسوی است و فایده مهم آن در این است که اگر خواننده بخواهد بداند که آیا درباره فلان ماده از قانون مدنی یا قانون تجارت یا سایر قوانین، در کتاب بحثی یا نظری آمده یا نه، به آسانی می‌تواند از این فهرست استفاده کند.

مختصر حقوق مدنی کتاب مهمی است زیرا مباحث سخت و دشوار حقوقی را، در عین ایجاز، به شیوه ای آسان فهم بیان کرده است. برای پی بردن به اهمیت این کتاب، باید مقدمه کوتاهی بیاورم. اصطلاحات و الفاظ در حقوق چنان اهمیتی دارد که گفته اند حقوق علم الفاظ است. این، سخن درستی نیست زیرا

از میان ۱۲ اثر چاپ شده دکتر محمد علی موحد (تا پایان بهار ۱۳۸۶) این ۷ کتاب در زمینه موضوعات حقوقی است:

۱. نفت ما و مسایل حقوقی آن (در تاریخچه نفت و تحولات قراردادهای نفتی)

۲. مختصر حقوق مدنی

۳. مبالغه مستعار (درباره تاریخچه و اسناد مربوط به مالکیت و حاکمیت ایران بر سه جزیره تنب بزرگ و کوچک و ابوموسی در خلیج فارس)

۴. درس‌هایی از داوری های نفتی: قانون حاکم (جلد اول)

۵. درس‌هایی از داوری های نفتی: ملی کردن و غرامت (جلد دوم)

۶. در هوای حق و عدالت (در فلسفه حقوق)

۷. در خانه اگر کس است (ترجمه اعلامیه جهانی حقوق بشر و دو میثاق، با مقدمه ای در ۱۱۰ صفحه درباره مبانی حقوق بشر، همراه با طرحهای اردشیر رستمی)

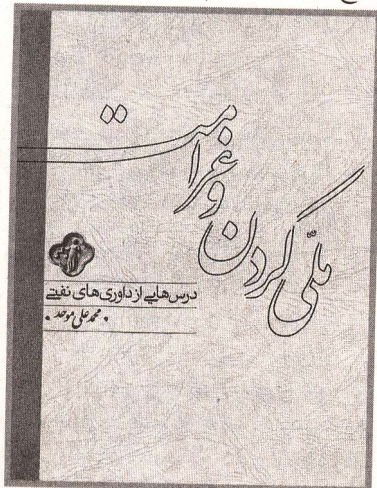
دو رشته اصلی حقوق، یکی حقوق عمومی است (روابط مردم با دولت) و دیگری حقوق خصوصی (روابط مردم با یکدیگر). حقوق مدنی، از تقسیمات حقوق خصوصی است که خود از مهم ترین مباحث علم حقوق است. اما بعضی گفته اند - و چندان هم نادرست نگفته اند - که موضوع اصلی علم حقوق، همین

قسمتها زیرکانه و رندانه سخن گفته است. در مقدمه چاپ سوم که تاریخ ۱۵ دی ماه ۱۳۵۷ را دارد، می نویسد: «این کتاب آن زمان که نوشته شد، اولین کوشش جدی و علمی بود که بسیاری از مسایل سیاسی و اقتصادی "نفت ما" را در پوشش بحث حقوقی عرضه می کرد، با همه هشدارها و بیدارباش‌هایی که از ورای کلمات و از خلال سطور سرک می کشد و از چشم خواننده تیز بین پنهان نمی ماند.»

نزدیک شدن به قلمرو حساس و مهمی مانند نفت و نوشتن درباره نفت و مسائل آن، در کشورهای نفت خیز که نفت و محصولات آن یکسره ابزار دست حاکمان است، کار دشواری است و گاه دل شیر می خواهد. در این کتاب، الحق دکتر موحد - در حد توان و امکان در آن سالها - سنگ تمام گذاشته و زیر و بم تاریخ نفت، به ویژه تحولات حقوقی آن را، با ذکر جزئیات روشن کرده است. همین شیوه کار و همین نگاه را در اثر دیگر او در زمینه نفت (خواب آشفته نفت) نیز می توان دید. کتاب **نفت ما و مسایل حقوقی آن** گرچه ۳۵ سال قبل نوشته شده، هم چنان تازه است، و برای کسانی که بخواهند بدانند بر سر نفت ما و قراردادهای نفتی تا زمان پیروزی انقلاب چه رفته، هنوز هم خواندنی و آموختنی است.

درس‌هایی از داوریهای نفتی

این کتاب، چنانکه در مقدمه آن آمده، درسهای دکتر موحد برای دانشجویان دوره تحقیقات (دکتری) است. کتاب در دو جلد است که جلد اول آن سالها قبل منتشر شده (سال ۱۳۷۴) و موضوع آن قانون حاکم در دعاوی نفتی است.



مدنی یعنی اشخاص، اموال و تعهدات است، که با قلمی روان و با ذکر مثالهای روز همراه است. ساده کردن مباحث حقوقی و دستیاب و فهم یاب کردن آنها، آن هم در عین ایجاز در بیان، بدون اینکه به مفهوم و مضمون اصلی لطمه بزند، کار بسیار دشواری است. دکتر موحد در نگارش **مختصر حقوق مدنی** به خوبی از عهده این دشواری برآمده است.

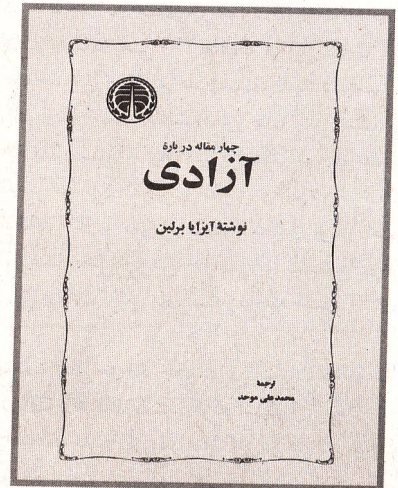
۲. نفت ما، و مسایل حقوقی آن

کتاب مستوفا و نسبتاً کاملی است که حاوی مباحثی در زمینه تاریخ نفت در کشور ما و نیز جنبه های حقوقی قراردادهای نفتی است. کتاب در ۲۵ گفتار نوشته شده که گفتارهای ۲۵، ۱۶، ۱۵، ۱۴ در چاپ دوم کتاب به آن افزوده شده است. نخستین چاپ کتاب را، به سال ۱۳۴۹، انتشارات خوارزمی منتشر کرده و چاپ دوم آن در سال ۱۳۵۳ و چاپ سوم در آستانه پیروزی انقلاب در سال ۱۳۵۷ به زیور طبع آراسته شده است.

مباحث کتاب را می توان به دو بخش تقسیم کرد، همچنانکه عنوان کتاب نیز همین را می گوید: در قسمت اول (گفتارهای ۱ تا ۱۶) سخن از «نفت ما» و شرح تاریخی سرگذشت نفت در کشور ماست: دوران امتیازات، (از آغاز صنعت جدید نفت تا ۱۹۵۰ که سال ملی شدن نفت است)، دوران تزلزل و دگرگونیها (از ۱۹۵۰ تا ۱۹۷۱ که سال تشکیل اوپک است)، نظامی در حال گسیختن، (قرارداد تهران و کنفرانس کاراکاس).

در قسمت دوم (گفتارهای ۱۷ تا ۲۵) سخن از «مسایل حقوقی نفت» است که طی آن مسئله مالکیت منابع نفتی، منابع نفتی واقع در دریای ساحلی و فلات قاره، تجزیه و تحلیل قراردادهای نفتی و به ویژه روابط حقوقی و قراردادی کشورهای نفت خیز و کمپانیهای نفتی مورد بحث و بررسی واقع شده است. چاپ سوم کتاب (سال ۱۳۵۷) شامل «تکمله، پیامدها و تازه‌ترها» نیز هست که به چند تحول مهم تا سال ۱۳۵۷ اشارت کرده است.

نوشتن کتاب درباره نفت - هم تاریخچه آن و هم مسایل حقوقی آن - در زمان رژیم گذشته کار آسانی نبوده است. دکتر موحد هم که خود از نزدیک دستی بر آتش قراردادهای نفتی داشته است، نمی توانسته تمام حقایق را که می خواسته به زبان آورد و ناگزیر در بعضی



حقوق خصوصی است و حاق حقوق خصوصی هم حقوق مدنی است، و سایر رشته های حقوقی جملگی بر نطفه حقوق مدنی برنشسته اند زیرا هر یک به طریقی با اصول و مبانی حقوق مدنی، به ویژه مبحث تعهدات، پیوند دارد.

نویسندگان حقوق مدنی در ایران به انگلستان یک دست هم نمی رسند. از شرح **قانون مدنی** حائری شاه باغ، و **حقوق مدنی** منصورالسلطنه عدل و **حقوق مدنی** محمد بروجردی عبده که بگذریم - که هر سه اثر به شدت تحت تأثیر متون فقهی است - باید از دوره شش جلدی **حقوق مدنی** نوشته استاد بی بدیل حقوق مرحوم دکتر سید حسن امامی یاد کرد. این اثر ماندگار، بی گمان مهم ترین اثر علمی است که برای نخستین بار در تاریخ حقوق کشور، به شیوه ای علمی و با تبویب مفهومی از مباحث حقوق مدنی (به جای شرح ذیل مواد) نوشته شده و با اینکه در اواسط دهه ۱۳۳۰ یعنی بیش از ۶۰ سال پیش چاپ شده، هنوز کهنه نشده و هیچ حقوقدانی از آن بی نیاز نیست. در روزگار ما نیز مجموعه آثار استاد دکتر ناصر کاتوزیان در زمینه حقوق مدنی را نیز باید به این فهرست افزود.

باری، این مقدمه را از آن روی آوردم که بگویم کتاب **مختصر حقوق مدنی** دکتر موحد نمونه ای مثال زدنی از موجز نویسی (concise) در مباحث سخت و سنگین حقوقی است که در چنین حال و هوایی از بحثهای مفصل، پیچیدگی معنی و دُرشتی الفاظ و دشواری متون حقوقی، نوشته شده است. این کتاب مشتمل بر سه مبحث عمده و اصلی از حقوق

بشر» در آن به چشم می‌خورد. در واقع از فصل هفتم به بعد یعنی ۳۳۰ صفحه از این کتاب ۵۳۰ صفحه‌ای حاوی مباحث جدید در فلسفه حقوق، از جمله اندیشه‌های جان رالز است. باز هم قلم شیوا و بیان شیرین دکتر موجد، هم در تقریر مسائل حقوقی و نظری و هم در نوع نگاه و تحلیل او و به‌ویژه شیوه معتدل او در اظهار نظرها، متنی خوش‌خوان و پرکشش درباره یکی از مهم‌ترین مباحث پرداخته است.

محمد علی موجد حقوقدانی است که به عالم ادبیات و عرفان سفر کرده است و ارمغان سفر را مجموعه‌ای از آثار ماندگار در هر دو عرصه، آورده است. سفر عالمان حقوق به دنیای ادب و هنر و فرهنگ، دیدنی است. مصداق روشن کار روشنفکری و اندیشه پردازی در معنای صحیح و کامل آن است.

در تعریف علم حقوق گفته اند علمی است که درباره قواعد و مقرراتی مطالعه و تحقیق می‌کند که به‌منظور ایجاد نظم و جلوگیری از هرج و مرج و سرانجام اجرای عدالت وضع شده‌اند. کار روشنفکر، در معنای معاصر آن، نیز اندیشه ورزی و آگاهی‌رسانی و مهم‌تر، نقد وضع موجود است. اما دغدغه اصلی روشنفکران - از هر نحله و با هر طرز فکر - عدالت و آزادی است. (بی‌جهت نیست که دکتر موجد یک‌باره از شمس و ابن بطوطه و نفت، سراغ آیزنباورلین می‌رود و **چهار گفتار در آزادی** را ترجمه می‌کند). موضوع بسیاری از آثار و اندیشه‌های بشری از هزاران سال قبل، همین مفهوم عدالت است. کانت می‌گفت اگر عدالت نباشد، زندگی به زحمتش نمی‌

همین جاست که دعاوی و اختلافاتی میان دولتهای صاحب نفت و شرکتهای خارجی طرف قرارداد بروز می‌کند. دعاوی شرکت نفت انگلیس با ایران که در سال ۱۳۳۱ خورشیدی در دیوان بین‌المللی دادگستری مطرح شد، دعاوی شرکت های سه گانه نفتی (تکراکو، بی پی، لیامکو) در دهه ۱۹۷۰ علیه دولت لیبی، دعاوی شرکت نفتی امین اوپل علیه کویت در ۱۹۸۲، دعاوی شرکت آرامکو علیه دولت عربستان سعودی و نیز دعاوی شرکتهای امریکایی علیه ایران که پس از پیروزی انقلاب در دیوان داوری ایران و امریکا مطرح شده، نمونه هایی از دعاوی نفتی است که به داوری بین‌المللی ارجاع شده است. در این داوریهایی رو به بین‌المللی سرنوشت سازی در زمینه ملی کردن، قانون حاکم بر قرارداد، ماهیت قراردادهای نفتی، شرط ثبات در قرارداد، و مهم تر از همه غرامت قابل پرداخت به شرکتهای خارجی ایجاد شده است. کتاب **درس‌هایی از داوریهایی نفتی** شرح و بسط رو به داوری درباره دو مسأله از این همه نکات و مسأله است: مسئله قانون حاکم بر قرارداد و غرامت. در این کتاب نیز، همچون کتاب **نفت ما و مسایل حقوقی آن**، نکاتی آمده که حاکی از اشراف و اطلاع دکتر موجد بر موضوع است که خود ثمره سالها خدمت در اداره حقوقی شرکت ملی نفت ایران و درگیری مستقیم او با قراردادهای نفتی است.

در هوای حق و عدالت

این کتاب، ثمره تأملات دکتر موجد در جریانات و حوادث نیمه دوم دهه ۱۳۷۰ در کشور ماست و آن، تحول دوم خرداد ۱۳۷۶ است. موضوع کتاب، فلسفه حقوق است. شرح و نقد کتاب فرصت دیگری می‌طلبد، اما یک نکته را باید بگویم. معمولاً در کتابهای فلسفه حقوق، بحث را با شرح مبانی نظری شروع می‌کنند و ابتدا مکتب حقوق الهی یا حقوق فطری را توضیح می‌دهند و سپس به پوزیتیویسم و شاخه‌ها و انواع آن ختم می‌کنند. اما در کتاب دکتر موجد، با اینکه به این مباحث پرداخته، لکن بیش از همه بر رویکرد هنجارگرایی که از مباحث جدید فلسفه حقوق است، تأکید ورزیده و فصل مستقلی را به «نگرش‌های تازه در بحث عدالت» اختصاص داده است (فصل هفتم). در عنوان کتاب هم به این نکته ظریف اشارتی رفته است و عنوان فرعی «از حقوق طبیعی تا حقوق



مبالغه مستعار

پرسی مدارک مورد استناد شیوخ در اتماب جزایر
تیب کوچک، تیب بزرگ، ابوموسی

محمد علی موجد

جلد دوم را نشر کارنامه چاپ و منتشر کرده (سال ۱۳۸۴) و موضوع آن برخی جنبه‌های حقوقی ملی کردن نفت و غرامت است.

قراردادهای نفتی، از پیچیده‌ترین قراردادهای بین‌المللی به‌شمار می‌روند. طبیعت نفت طوری است که اکتشاف و استخراج و حتی فروش آن محتاج استفاده از دانش و سرمایه شرکتهای خارجی است. انجام این مهم، ابتدا با روش اعطای امتیاز بوده است. در کشور ما نیز نخستین بار، امتیاز کشف و استخراج نفت، در زمان ناصر الدین شاه به بارون جولوس دو رویتز و سپس به ویلیام ناکس داریسی اعطا شد. اما به‌دنبال بیداری ملتها و ظهور نهضتهای ضد استعماری، شیوه امتیاز هم رفته رفته ملغی و متروک شد و قراردادهای مشارکت (در سود یا در تولید) متداول گردید. اما نهضتهای آزادی خواهی و استعمار زدایی، به‌ویژه در اوان تشکیل سازمان ملل، چنان سرعتی گرفت که حتی الگوی قراردادهای مشارکت را نیز بر نمی‌تافت و به‌همین لحاظ روند ملی کردن نفت در کشورهای نفت خیز از دهه ۱۹۵۰ به بعد شروع شد. همین نکته - یعنی ملی کردن نفت - موضوع یکی از پیچیده‌ترین و مهم‌ترین مباحث «حقوق نفت» است. خلاصه مطلب این است که حقوق بین‌الملل، حاکمیت دولتها بر منابع طبیعی مانند نفت را به رسمیت می‌شناسد. از جمله آثار این حاکمیت، حق ملی کردن منابع طبیعی است. اما استفاده از این حق ملی کردن، از نظر حقوقی به معنای فسخ و لغو امتیاز یا قرارداد نفتی است که دولت با شرکت های خارجی منعقد کرده و فسخ قرارداد هم مستلزم پرداخت غرامت به شرکت خارجی است و از

در هوای حق و عدالت

از حقوق طبیعی تا حقوق بشر

محمد علی موجد

ارزد. عدالت، بزرگترین و شورانگیزترین هدف حقوق است. حقوق، فرزند عدالت است و سیاست و دولت، فرزند قدرت. بخش مهمی از کار روشنفکری نیز همانا نقد قدرت و وضع موجود است برای تغییر و پیشبرد آن به سمت آزادی و آرمانهای انسانی و متعالی. نقطه تلاقی حقوقدانان و روشنفکران همین جاست. این همه ترزبانی و تردماغی که در آثار حقوقی دکتر موحد می‌بینم ثمره ترکیب متعادل و متوازن دو نیمه او است: آتش بازی حقوق و عدالت، اندیشه و احساس، در چشم اندازی از ادب و هنر، با امیدها و رؤیاهای دور و نزدیک، سپیده دم امیدهای شوق‌انگیز و شبهای تیره حرمان و حسرت. و در یک کلام شرح قدرت انسان و آرزوهایش، دستاورد سفر حقوقدان تیزبین و خوش فکری است که سالهای عمر را در سفری طولانی و پایان ناپذیر به عوالم فرهنگ و تاریخ و عرفان اصیل ایرانی و اسلامی به سر برده است. می‌گویند در وجود هر آدم هنرمندی یک مرکز

تناقض هست که آنها را به دو نیمه تقسیم می‌کند؛ اما در عین حال آبشخور و انگیزه رسان اصلی خلاقیت او نیز همین مرکز تناقض است و اگر روزی این تناقض از میان برخیزد، کار آن هنرمند هم تمام است. هنرمندان و روشنفکران با نیروی همین تناقض است که در باب عوالم مختلف فکر و معرفت اندیشه می‌کنند و هر کدام، بسته به نگاه و رنگ و بویی که در عالم اطراف یا در دنیای درون می‌بینند، آثار و اندیشه‌های تازه را خلق یا طرح می‌نمایند.

بود (دیوان داوری ایران و امریکا: ماهیت، صلاحیت، ساختار) یادداشتی برایش فرستادم و نوشتم چگونه است که روزها با این بطوطه به سفر می‌روی و شبها با شمس به سماع می‌نشینی و مقالات می‌خوانی و مجالس می‌گویی، گه‌گاه در مسیر راه سری هم به دنیای شلوغ و دنیازده نفت می‌زنی، و یک مرتبه در این میان یقه این عربی را می‌گیری و هلم جرا. برایم نامه‌ای نوشت و گفت که دست خودم نیست و من اضافه می‌کنم این همه آوازه‌ها از حلقوم همان مرکز آفرینش در درون هنرمند است. اکنون آن نامه:

این سرزندهای دکتر موحد به عوالم گوناگون، گاه پرسش انگیز بوده است. دیده‌ام که بعضی پرسیده‌اند چگونه می‌شود در عرصه‌های مختلف و ظاهراً ناممخوآن، حضور یافت و تأمل کرد و نوشت، و در عین حال درست و به قاعده نوشت. یک‌بار به مناسبت تقدیم یک نسخه از کتابی از من که ترجمه فارسی آن همان روزها چاپ شده

۸۴/۱۰/۱۶

دوست عزیز قربانت کردم، قرار بود این یادداشت دیروز نوشته شود که نشد. فرصت نکردم. دیروز بامداد داشتم کتابی را که مرحمت کرده بودی تورق می‌کردم. ملنفت فتوکپی مقاله [روزنامه] تسرّق شدم. مرحبا به صفای باطن شما که یاد آن عزیز [دکتر مصطفی رحیمی] را زنده کردی. جانب مهر و وفا را نگه داشتی و حق صحبت دیرینه به جای آوردی. خدا حفظت کند. در اواسط مقاله بود که احساس کردم گرهی بر گلویم نشسته و چشمها دارد تر می‌شود و تری الجبال تحسبها جامده و هی تشر مرّ السحاب. روزها چه زود می‌گذرند. گویی دیروز بود که من به مزاج می‌گفتم عام‌الغیلب است. علما یک باره فحل شده‌اند، و آن سالی بود که مینوی بعد از یک عمر جدائی از زن و فرزند در مقام تجدید فراش برآمد و عباس زریاب نیز به همان راه رفت و رحیمی پس از چند سال صاحب فرزند شد. و من شوخی می‌کردم که از جمله اشراط السّاعه است. افسوس بر آن نقدهای گرانمایه که از کف دادیم. هر چه بیشتر ماندیم از طراوتها و شادیهای عمر کاستیم و بر مرارتها و حسرتها افزودیم. بقول حلاج: ایها القاض ما احسنت صید الطیبات فانك الشرب و ما زودت الا الحشرات

از پراکنده‌گویی‌های من تعجب کرده بودی. و الله خودم هم نمی‌فهمم که چرا.

که از این سوی کشندم. گه از آن سوی برندم چه کسم من چه کسم من، که چنین وسوسه مندم

می‌دانم مردم خیالی می‌کنند می‌خواهم نقش نخود را بازی کنم و از هر دیگی سر برآورم. نمی‌دانند که دست خودم نیست

هر لحظه سر به جانی بر می‌کند خیالم تا خود چه نقش بازد آن صورت خیالی باد، دل را می‌برد هر سو گزاف از چپ و از راست با صد اختلاف او نه از دل بلکه از جانی بود

کتاب را که تورق کردم، نوشته‌ای جامع الاطراف و پر و پیمان است. مترجم که سعی خودت است [محمد حبیبی مترجم کتاب است] یا به پای مؤلف همت کرده و خوب از عهده برآمده است. دست مرزادی می‌گویم هم به مؤلف و هم به مترجم.

قربانت: محمد علی موحد

